

Partnerstwo Sowiogórskie PRZYRODA I HISTORIA

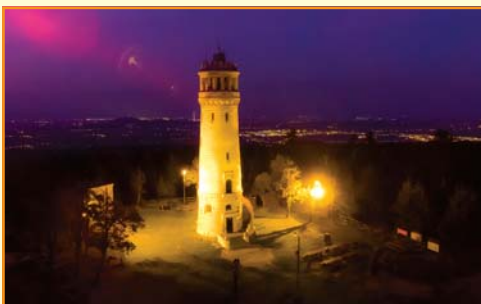

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”

Instytucja Zarządzająca PROW 2014-2020 - Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Publikacja opracowana przez Lokalną Grupę Działania „Partnerstwo Sowiogórskie”, współfinansowana jest ze środków Unii Europejskiej w ramach poddziałania 19.3 „Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania” PROW 2014-2020

Partnerstwo Sowiogórskie PRZYRODA I HISTORIA

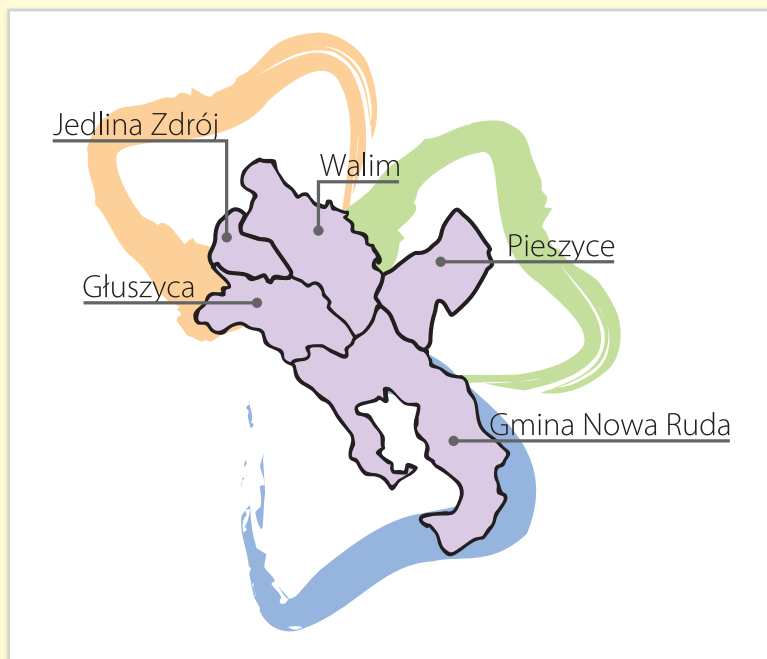
Publikację zrealizowano w ramach krajowego projektu współpracy „Piękno i Natura”

Partnerzy projektu:

Lokalna Grupa Działania „Partnerstwo Sowiogórskie”

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Qwsi”

Lokalna Grupa Działania „Ujście Baryczy” Gmin Góra - Niechlów - Wąsosz

Lokalna Grupa Działania „Partnerstwo Sowiogórskie”
ul. Grunwaldzka 26, 58-340 Głuszyca
tel.: 74 87 16 150, 539 972 140
biuro@partnerstwo-sowiogorskie.pl
www.partnerstwo-sowiogorskie.pl

Zdjęcia:

Lokalna Grupa Działania „Partnerstwo Sowiogórskie”,
Gminy: Głuszyca, Walim, Pieszyce, Jedlina-Zdrój, Gmina Nowa Ruda,
zdjęcia fauny i flory: Krzysztof Żarkowski, Tomasz Proszek oraz autorzy wymienieni

Opracowanie i koordynacja wydania
Iweta Głód

PUBLIKACJA BEZPŁATNA

Wydanie pierwsze: luty 2023
Nakład 1000 szt.

Skład, projekt, druk i oprawa: Oficyna Drukarska Jacek Chmielewski
01-142 Warszawa, ul. Sokołowska 12A, tel. +48 22 632 83 52

WSTĘP

Album, który oddajemy w Państwa ręce, prezentuje najciekawsze naszym zdaniem miejsca, zabytki architektury, pomniki historii i przyrody oraz tereny naszego obszaru. Ponadto publikacja została wzbogacona zdjęciami ukazującymi świat zwierząt i roślin rzadko spotykanych w innych rejonach Polski.

„Partnerstwo Sowiogórskie” to obszar pod tym kątem wyjątkowy. Stanowi zwartą przestrzeń położoną w Sudetach Środkowych o podobnych cechach terenów górzystych i podgórskich, przylegający od strony południowej do granicy z Republiką Czeską. Ma on wybitne wartości przyrodnicze i związane z przyrodą cechy krajobrazu i klimatu Sudetów Środkowych.

Zapraszamy zatem w podróż w miejsca Państwu nieznane lub zapomniane, do odkrycia naszych skarbów historii i natury.

Lokalna Grupa Działania „Partnerstwo Sowiogórskie” składa podziękowania autorom zdjęć, za możliwość wykorzystania ich twórczości w niniejszym albumie.

HISTORIA

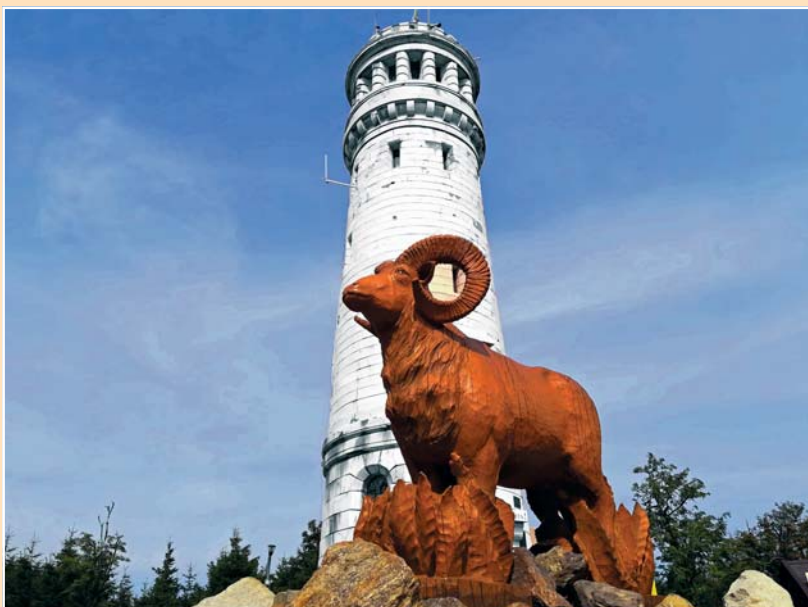

Wielka Sowa. Fot. D. Cech UMiG Pieszyce

Fot. W. Jaranowski

Muflon i wieża

Gomólnik - Muflonowa Perć. Fot. R. Głód

Zespół parkowo-pałacowy z ogrodem i dawną wieżą widokową, wpisany jest do rejestru zabytków. Pałac obecnie jest własnością prywatną i nie ma możliwości zwiedzania wewnątrz. Warto jednak rozejrzeć się po okolicy i spojrzeć na całość z bliska lub z miejsca dawnej Kaplicy Loretańskiej przy drodze wojewódzkiej. Przy pałacu znajduje się park ze starodrzewem, otoczony częściowo ogrodzeniem. Zrealizowano tu wiele filmów, seriali czy teledysków, m.in. film *Dreszcze* Wojciecha Marczewskiego (1981) i dokument o reżyserze (2017) czy serial *Ze Network* z Davidem Hasselhoffem.

*Zespół parkowo-pałacowy w Bożkowie.
Fot. M. i A. Kucharczyk*

Miejsce dawnej Kaplicy Loretańskiej z 1721 r. jest przede wszystkim fenomenalnym punktem widokowym, z którego o wschodzie słońca niebywale prezentuje się panorama wsi Bożków z wystającymi wieżami kościoła i pałacu na tle Szczelińca Wielkiego. Widok na trwałe zapisze się w pamięci. Dziś w tym miejscu znajdziemy tablice pamiątkowe, które przypominają postać Johanna von Götzena, właściciela pałacu i fundatora kaplicy oraz pustelnika Heinricha Bendera, opiekuna miejsca, zamordowanego 9 maja 1945 r.

Będąc w Bożkowie, trzeba zajrzeć do kościoła pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła, mieszczącego w swoich wnętrzach nietypową ambonę w kształcie łodzi. Przy wschodniej ścianie budowli znajduje się mauzoleum.

*Historyczne zabytki sakralne Bożkowa.
Fot. B. Adamska*

Przyrodnicze zabytki Bożkowa.
Fot. M. i A. Kucharczyk

Dąb szypułkowy o obwodzie niemal 5 m rozkłada swoje gałęzie nad pobliskimi trzema ulicami. Oprócz dębu, w okolicy rosną inne, równie wiekowe, okazy: buki zwyczajne o obwodach 3,3-4,3 m, cypryśnik nutkajski - 2,1 m, żywotnik zachodni - 2,1 m, cis, lipa drobnolistna - 6,5 m, sosna zwyczajna - 3,4 m. Zwiedzanie tych niezwykłych okazów polecamy zakończyć przy ruinie wieży na Grodziszczu. Gmina Nowa Ruda planuje rewitalizację tego zapomnianego nieco miejsca, choć bardzo urokliwego.

Rezerwat obejmuje górną partię Gór Sowich ze skarłowaciałymi buczynami i płozącymi się świerkami. Na szczycie (964 m n.p.m.) stoi wieża widokowa z 1932 r., z której rozciąga się rozległy widok od Śnieżnika, przez Ślężę, po Śnieżkę. Warto zwrócić uwagę na pobliskie Diamentowe Skałki na Górze Lirnik, w której wydobywano rudy miedzi, na gnejsowe Dzikie Skałki oraz górę Żmij, na której znajdował się domek myśliwski, a dziś jest startowiskiem dla paralotni. Do rezerwatu najlepiej dojść od Schroniska Zygmuntołka, powstałego w 1938 r., dziś czynnego i prężnie działającego. Przez rezerwat prowadzą trasy rowerowe MTB Sudety i narciarstwa śladowego.

Rezerwat Przyrody Bukowa Kalenica w Jugowie.
Schronisko Zygmuntołka. Fot. B. Adamska

*Wiadukt kolejowy w Ludwikowicach Kłodzkich.
Fot. B. Adamska*

Linia kolejowa Wałbrzych - Kłodzko należy do najpiękniejszych linii w Polsce, biegnie z boku głównego grzbietu Gór Sowich. Linia wytyczona została w 1876 r., a oddano ją do użytku w 1880 r. Magistrala ta wpłynęła na dynamiczny rozwój gospodarczy miejscowości leżących wzdłuż trasy. Przed II wojną światową z jej wykorzystaniem wiodła najkrótsza trasa z Berlina do Wiednia.

Już sama w sobie stanowi atrakcję nie tylko dzięki niezwykłym malowniczym widokom i tym samym niezapomnianym krajobrazom, lecz również dzięki długim tunelom i wiaduktom.

Dwutorowy nitowany wiadukt w Ludwikowicach Kłodzkich ma aż 164,7 m długości, a w najwyższym punkcie (świecie) 31 m. Do 1945 r. nazywany był Mölker Eisenbahnbrücke. Podczas II wojny światowej wiadukt nie został uszkodzony, choć próbowano go wysadzić w powietrze.

Wiadukt kolejowy - Głuszycy Górna. Fot. M. Adamczyk

Tunel kolejowy - Świerki. Fot. JeuNasKrasne

Wiadukt kolejowy w Głuszycy Górnej jest równie imponujący (ma 164 m długości). W ostatnich latach został wyremontowany.

Na trasie spotkamy trzy tunele: pod górą Wołowiec 1560 m (Wałbrzych - Kamieńsk, dziś najdłuższy w Polsce), pod Sajdakiem 380 m (Jedlina - Grzmięca) oraz pod Świerkową Kopą 1171 m (Bartnica - Świerki)

Przy wlocie do tuneli kolejowych od strony Świerk działa prywatne Muzeum Przy Tunelu. W tym niezwykłym miejscu z duszą, które przywołuje ciepłe wspomnienia, zgromadzono przedmioty użytku codziennego, nawet sprzed 200 lat.

*Wiadukt kolejowy - Ludwikowice Kłodzkie.
Fot. M. Jagiellicz*

*Historyczna wieża na Włodzickiej Górze.
Fot. B. Adamska*

Na Włodzickiej Górze (757 m n.p.m.), najwyższym szczycie Wzgórz Włodzickich, stoi wieża widokowa. Wybudowana w 1927 r., a zrekonstruowana w 2018, dziś oferuje widoki na Góry Sowie, Wałbrzyskie i Kamienne oraz malownicze doliny.

Do wieży można dojść trzema szlakami turystycznymi: czerwonym od wsi Świerki (parking przy kościele), zielonym od stacji kolejowej Świerki Dolne (stromo podejście) lub czerwonym od Ludwikowic Kłodzkich (trasa najdłuższa, ale bardzo malownicza). Przy szlaku znajdują się pozostałości niewielkiego kamieniołomu i punkt widokowy z charakterystycznym białym krzyżem. Na szczycie góry istniała niegdyś gospoda turystyczna - Spitzbergerbaude.

*Wolnym krokiem przez Wzgórza Włodzickie.
Fot. B. Adamska*

Malownicze, rozległe, zielone Wzgórza Włodzickie znalazły się nieprzypadkowo na mapie Slow Travel Dolny Śląsk. Przez to wyjątkowe miejsce prowadzą trzy piesze szlaki literackie, jedyne takie w kraju. Powstały podczas Festiwalu Góry Literatury, organizowanego przez Fundację Olgi Tokarczuk. „Z domu dziennego do domu nocnego”, „Droga chlebowa” i „Prowadź swój pług przez kości umarłych” - to trasy poświęcone literaturze.

Wzgórza Włodzickie to także scena filmowa. Były miejscem realizacji dwóch serii serialu *Znaki*.

*Muchołapka w Muzeum Techniki Militarnej
w Ludwikowicach Kłodzkich.
Fot. JeuNasKrasne*

Fabryka amunicji powstała w miejscu wcześniej działającej kopalni Wenceslaus w 1941 r. Obiektami zarządzały firma Dynamit Nobel A.G. i przedsiębiorstwo Mölke Werke. Zatrudniono tu część byłych górników i więźniów z dwóch obozów pracy, łącznie ponad tysiąc osób: Polaków, Czechów, Rosjan i Francuzów. Część z budynków rozebrano, jednak to co zostało, daje pojęcie o ogromie tego przedsięwzięcia.

Dziś w Muzeum Techniki Militarnej Mölke w Ludwikowicach Kłodzkich można zwiedzać część naziemną, sztolnie oraz wojskowy sprzęt kołowy i gąsienicowy. Atrakcją miejsca jest „muchołapka”. To pozostałość chłodni kominowej, betonowy krąg położony na skraju lasu.

Dwór został wzniesiony w 1594 r. przez Heinricha von Stillfrieda. Bryła budynku z kamiennymi detalami i dekoracyjnym XVI-wiecznym tynkiem (tzw. *sgraffito*) na elewacji, jak również układ komnat, pozostały do dzisiaj zasadniczo niezmienione. Czyni to z włodowickiego dworu jeden z najcenniejszych obiektów renesansowych nie tylko na terenie gminy, ale w Polsce. Do dworu należą także zabytkowa obora i stodoła będące ostatnimi z czterech budynków gospodarczych tworzących dworski podwórzec. Od strony północnej rozciąga się teren wspaniałego niegdyś tarasowego ogrodu użytkowo-ozdobnego z reliktnymi pawilonem ogrodowym i cennym drzewostanem. Obiekt jest własnością Skarbu Państwa. W 2022 r. został wpisany do rejestru zabytków.

Zespół Krajobrazowy Rezydencji
i Ogrodów Doliny Włodzicy.
Fot. Ł. Przybylak

W latach 1880-1890 Eduard Petzold, na zaproszenie Heinricha Schneidera - właściciela majątku w Sarnach i Włodowicach, kształtował krajobraz Doliny Włodzicy. Powstał wówczas wraz z zamkiem w Nowej Rudzie i Dworem Górnym rozległy zespół krajobrazowy. Dolina rzeki, okoliczne jary oraz masywy wzgórz wzbogacone o roślinne aranżacje stworzyły unikatowe dzieło kulturowo-przyrodnicze. Zaangażowanie Europejskiego Centrum Sztuki Ogrodowej im. Eduarda Petzolda, prowadzącego prace konserwatorskie w Sarnach, daje nadzieję na przywrócenie zespołowi dworskiemu we Włodowicach i dolinie Włodzicy dawnej rangi. Przez środek doliny prowadzi trasa rowerowa.

*Zabytkowe schroniska górskie.
Schronisko Orzeł w Sokolcu.
Fot. B. Adamska*

Do dziś przetrwały dwa schroniska górskie w Parku Krajobrazowym Gór Sowich. Schronisko PTTK Zygmunówka im. Zygmunta Scheffnera, położone na stoku Rymarza 740 m n.p.m., powstało w 1926 r. jako Henkelbaude. Po wojnie uruchomione w 1956 r., dzięki inicjatywie działacza turystycznego Zygmunta Scheffnera.

Schronisko Orzeł (dawniej Eulenkoppenbaude, Bismarckbaude) położone jest przy drodze z Przełęczy Sokolej na Wielką Sowę, pod szczytem Sokolicy, na wysokości 844 m n.p.m. powstało w 1931 r. Od 1969 r. prowadzone jest przez rodzinę Dominiaków.

Do czerwca 2022 r. funkcjonował także obiekt noclegowy Sowa, na wysokości 900 m n.p.m., w połowie trasy z Przełęczy Sokolej na szczyt Wielkiej Sowy (1014 m n.p.m.), z 1897 r.

Gmina Nowa Ruda
jest częścią
Ziemi Kłodzkiej,
nazywanej
przez noworudzkiego
kronikarza - Josepha
Wittiga - Krainą
Pana Boga.
Nie bez przyczyny,
bowiem cały teren
historycznego
Hrabstwa Kłodzkiego
usiany jest tysiącami
kapliczek, krzyży
i figur świętych.
Zapraszamy na szlak
Małej Architektury
Sakralnej,
który tworzy pętlę,
pątniczo-turystyczny
szlak wiodący
przez wszystkie wsie
gminy Nowa Ruda.
Najstarsze, do dziś
istniejące kapliczki,
pochodzą z XVII w.

*Szlak Małej Architektury
Sakralnej.
Fot. B. Adamska*

*Galeria Ludwikowice.
Fot. M. i A. Kucharczyk*

Budynek powstał w 1930 r. jako kościół ewangelicki. Parafia przetrwała do 1946 r. Później w tym miejscu działał sklep, hurtownia i stolarnia. W 2011 r. Gmina Nowa Ruda utworzyła w nim Muzeum Ziemi Sowiogórskiej, później przekształcone na Galerię Sztuki Niezależnej. Dziś wnętrza Galerii Ludwikowice otwarte są podczas spotkań i wystaw. W lipcu odbywa się tu Festiwal Góry Literatury. Miejsce zarządzane jest przez Centrum Kultury Gminy Nowa Ruda w Ludwikowicach Kłodzkich.

Kościół pw. św. Jakuba w Pieszcach wzmiankowany był już w 1258 r. Dzisiejsza bryła pochodzi jednak z 1566 r. i przedstawia ceglana, gotycką bryłę orientowaną z salowym wnętrzem. Prezbiterium o wielobocznym zakończeniu przykryte jest sklepieniem krzyżowo-żebrowym, przy czym wsporniki żeber ozdobiono maskami. Z kamieniarki wyróżnia się południowe okno z XVI w., w południowej ścianie późnogotycki, kamienny portal z początku XVI w., w szczycie krzyż w otoku. Ołtarz główny to kamienne, neogotyckie dzieło z XIX w. Ponadto w kościele znajduje się interesujący zespół dziesięciu epitafiów i nagrobków, w tym siedem całopostaciowych z lat 1548-1604.

*Kościół Św. Jakuba.
Fot. D. Cech UMiG Pieszyce*

*Wielka Sowa.
Fot. D. Cech UMiG Pieszyce*

Na obszarze „Partnerstwa Sowiogórskiego” leżą dwa z dwudziestu ośmiu szczytów **Korony Gór Polskich**. Pierwszym z nich jest Wielka Sowa (1015 m n.p.m.), która leży w paśmie Gór Sowich. Znajduje się na niej 25-metrowa wieża widokowa wzniesiona w latach 1905-1906 ze specjalnie formowanych żelbetonowych bloków. To sześciokondygnacyjny, cylindryczny, zwężający się ku górze obiekt, zakończony elementem wieńczącym wieżę tzw. gloriętą, na której jest dodatkowo otwarty taras widokowy zaopatrzone w blanki.

Inicjatorem budowy była Federacja Towarzystw Górskich, w której znaczny udział miał oddział pieszycki. Oficjalnego otwarcia dokonano 24 maja 1906 r. Wieżę nazwano imieniem kanclerza II Rzeszy - Ottona von Bismarcka i już wtedy przyciągała ona tysiące turystów rocznie. W 2018 r. wieża została ujęta w wykazie zabytków.

Drugi z najwyższych szczytów w Górach Kamiennych to Waligóra (936 m n.p.m.) leżąca w paśmie Gór Suchych. Na szczyt góry można wejść zarówno stromym podejściem, jak i łagodnym żółtym szlakiem turystycznym. W pobliżu Waligóry znajdują się jeszcze dwa szczyty mające powyżej 900 m n.p.m. i leżące w tym samym grzbiecie, a mianowicie Kostrzyna (906) i Suchawa (928). Ze względu na strome zbocza i głębokie doliny, wymagające dużego wysiłku w ich zdobyciu, bardzo często nazywane są w literaturze sudeckimi Tatrami.

Waligóra

Pałac powstał jako dwór w 1580 r., a w 1699 został rozbudowany na jedną z największych i najpiękniejszych śląskich rezydencji. Obok powstały liczne obiekty pomocnicze i ogród. Stopniowo modyfikowany, obecną formę zyskał w 1710 r.

Jest to budowla ceglano-kamienna, trzykondygnacyjna, trójskrzydłowa na planie litery E, nakryta dachem mansardowym, elewacje na wyższych kondygnacjach ozdobione są pilastrami jońskimi z lamperkami i kompozytowymi głowicami. Nad nimi przebiega fryz meandrowy. Główną oś kompozycyjną akcentują pośrodku fasady monumentalne kolumny wielkiego porządku, między którymi w przyziemiu umieszczono portal, a nad nim - balkon. Powyżej góruje wieża z zegarem.

Szerokolistna lipa (łac. *Tilia platyphyllos*) - żywy pomnik przyrody, który zdobi dziedziniec Zamku Grodno w Zagórzcu Śląskim - uważana jest za relikwium wymiaru sprawiedliwości, stąd też jej potoczna nazwa - lipa sądowa. To historyczne drzewo rosnące w gminie Walim ma ponad 500 lat, ok. 610 cm w obwodzie i 16 m wysokości.

W dawnych czasach lipy, ze względu na potężną i rozłożystą koronę dającą cień, były miejscem różnego rodzaju spotkań. Organizowano tam narady, osądzano zbrodniarzy i dawano śluby. Lipy uchodziły również za ulubione drzewa bóstw, były drzewem opiekuńczym domostw i grodów, świętym symbolem. Wokół zamku rozpościera się przepiękny Rezerwat Przyrody Góra Choina.

Lipa sądowa na Zamku Grodno

Zamek Grodno
w Zagórz Śląskim

Na szczycie góry Choina, w otoczeniu rezerwatu przyrody, wznosi się jeden z najlepiej zachowanych zamków sudeckich - średniowieczny Zamek Grodno mający ponad 700 lat historii, która usiana jest wzlotami i upadkami. Mury starego zamczyska pamiętają liczne wojny, rozbudowy, zmieniających się jak w kalejdoskopie właścicieli, ale także niszycielską siłę przyrody.

Dziś Zamek Grodno jest jedną z najstarszych i najlepiej zachowanych warowni na terenie Dolnego Śląska i jedną z najważniejszych atrakcji turystycznych na mapie gminy Walim. Zobaczyć tutaj można, m.in.: Salę Tortur, spoczywający w lochu głodowym szkielet księżniczki Małgorzaty, Salę Myśliwską, Studnię Życzeń czy też Salę Multimedialną, która zabiera odwiedzających w wirtualną podróż do świata przyrody tutejszych okolic. Warownię wieńczy strzelista, kamienna wieża. Rozpościera się z niej piękna panorama na Jezioro Bystrzyckie, Góry Sowie, Góry Wałbrzyskie i Pogórze Wałbrzyskie.

W Zamku Grodno mieści się Centrum Bioedukacji Multimedialnej. W ramach Centrum, dla zwiedzających przygotowano dwie sale. Jedna poświęcona jest nietoperzom, z racji Ostoi Nietoperzy Gór Sowich w obszarze Natura 2000. W niej zwiedzający obejrzą film w technologii 3D. W drugiej sali średniowiecznych murów, dzięki nowoczesnym rozwiązaniom, zwiedzający „zanurzą się” w cztery pory roku. Wykorzystano tu, między innymi, technologię hologramu. Gości zamku wita hologramowa Biała Dama, z którą związana jest najważniejsza legenda budowli.

*Centrum
Bioedukacji
Multimedialnej*

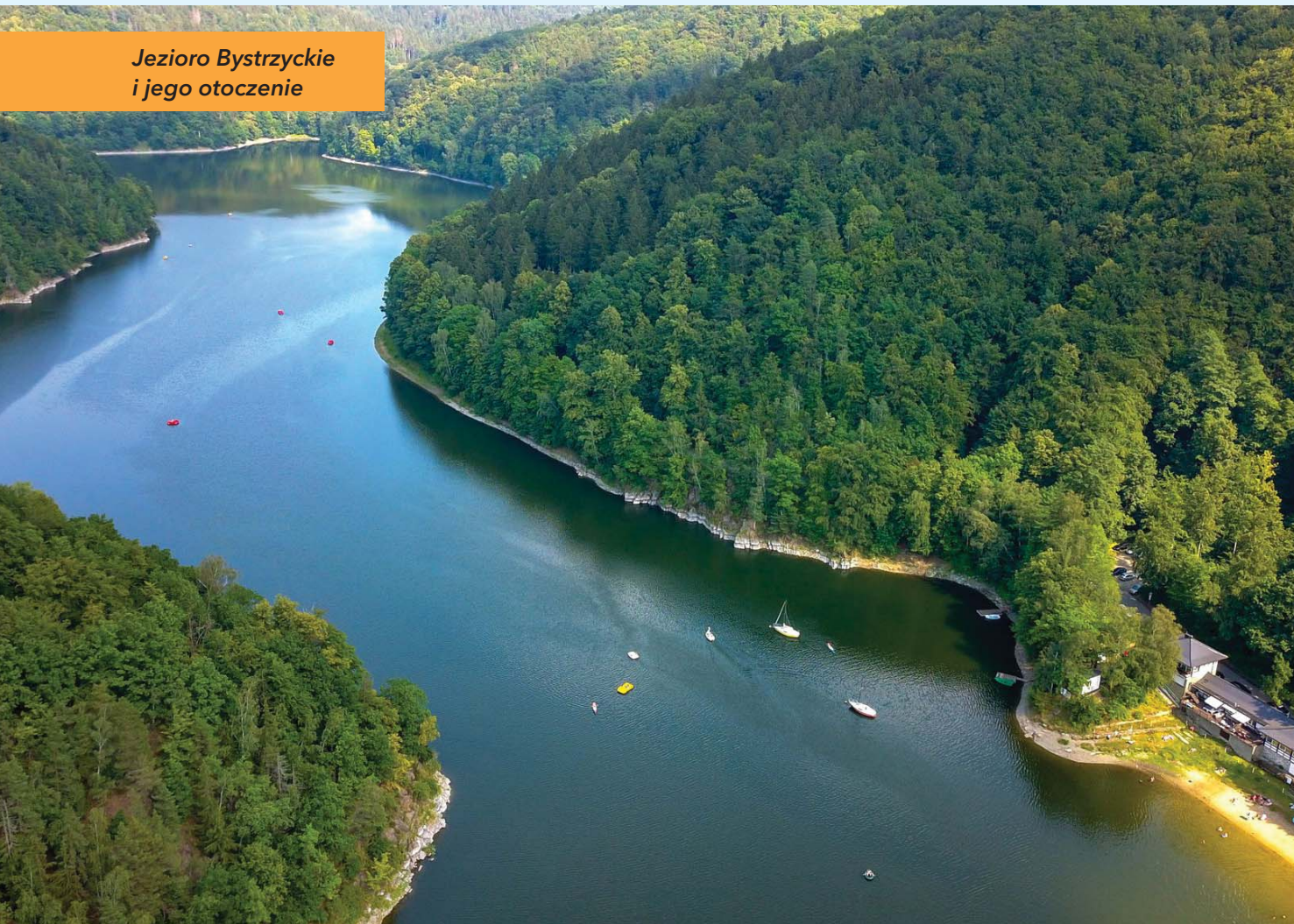

*Jezioro Bystrzyckie
i jego otoczenie*

W celu uchronienia okolicznych miejscowości przed powodzią w latach 1914–1917 na rzeźce Bystrzycy wzniesiono potężną, kamienną zapórę spiętrzającą wodę, dziś stanowiącą zabytek techniki. Tak powstało sztuczne jezioro o długości około 3 km zajmujące krętą, wąską dolinę rzeki Bystrzycy.

Jeziro Bystrzyckie i jego otoczenie

Jeziro Bystrzyckie w Zagórzcu Śląskim jest urozmaiceniem górzystego krajobrazu gminy Walim. Dzięki malowniczej linii brzegowej oraz górującym nad nim Zamkiem Grodno, uznawane jest za jedno z najpiękniejszych jezior zaporowych w Sudetach. Oprócz funkcji przeciwpowodziowej i retencyjnej, którą zapewnia zabytkowa, potężna, kamienna zapora, Jezioro Bystrzyckie jest popularnym miejscem rekreacji i turystyki rodzinnej, bogatym w bazę noclegową i gastronomiczną z wypożyczalnią sprzętu wodnego.

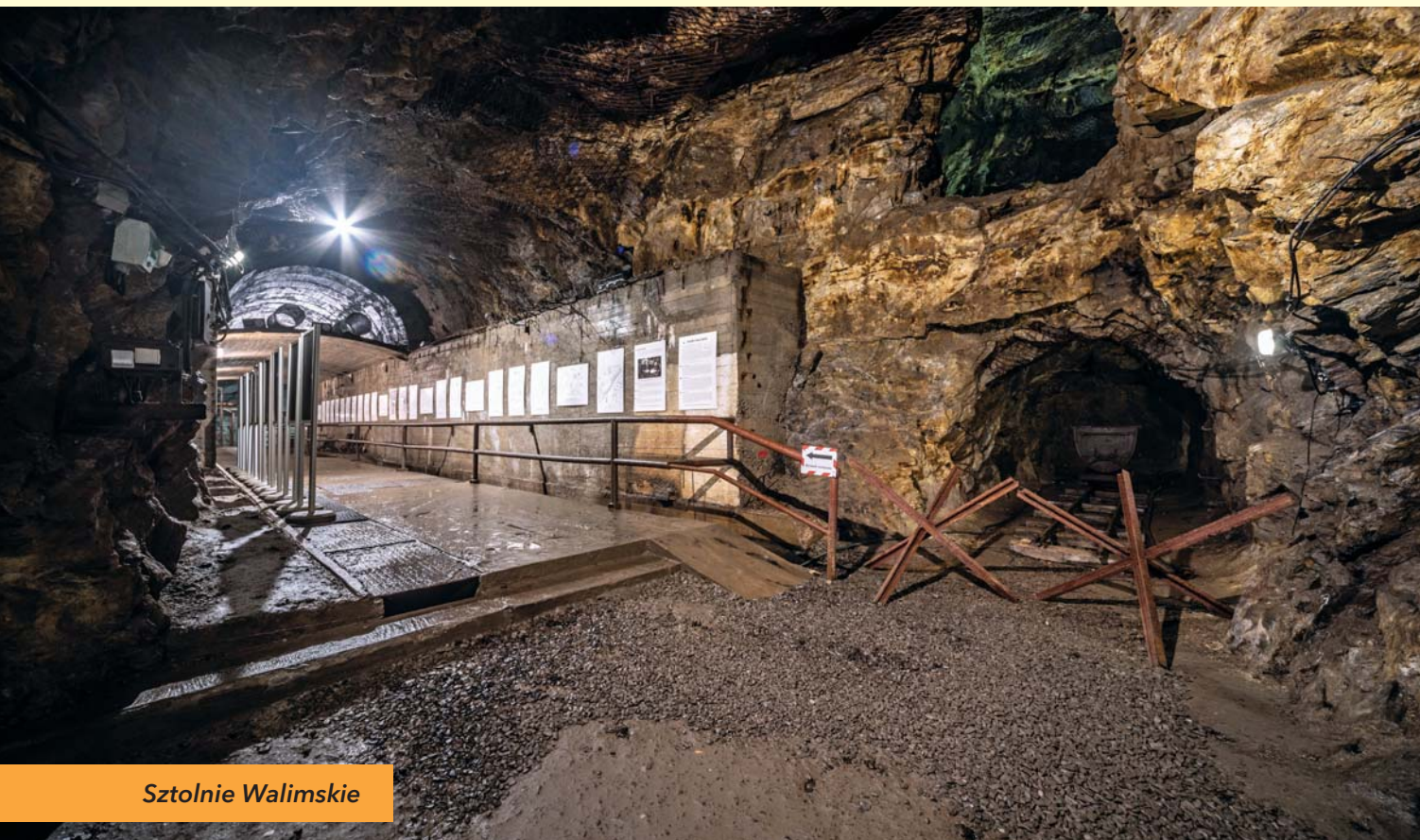

Jezioro Bystrzyckie i jego otoczenie

Jego brzegi łączy najdłuższa w Polsce **kładka** o konstrukcji wstęgowej. Wyposażona jest w multimedialne ławki, gdzie można posłuchać odgłosów ptaków i szumu wody. Jest również świetnym punktem obserwacyjnym pozwalającym podziwiać piękne krajobrazy oraz wynurzający się z góry Choina **Zamek Grodno**. Dojdziemy nią do **Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego** - budynku o żelbetowej konstrukcji. Łupek, jakim wypełniona jest ażurowa elewacja budynku, wykonana z grubo ciosanego drewna, szkło i stalowe elementy konstrukcyjne wewnątrz, dają wrażenie spójności z naturą. Zadaszone miejsce wokół budynku pozwoli turystyce odpocząć przed zanurzeniem się w pełne niespodzianek wnętrze. A we wnętrzu, chodząc po wylanej elastyczną żywicą epoksydową podłodze, można odnieść wrażenie stąpania po tafli wody, w której - jak w lustrze - odbija się nie tylko to, co nad głowami, ale i szyba samego akwarium z fauną i florą Jeziora Bystrzyckiego.

Sztolnie Walimskie

Podziemne trasy turystyczne Sztolni Walimskich, w kompleksie „Riese”, są pozostałością po jednym z najbardziej tajemniczych przedsięwzięć górniczych i budowlanych, prowadzonych w czasie II wojny światowej przez III Rzeszę w Górach Sowich. Budowa nie została ukończona, ale pozostawiła szereg podziemnych kompleksów i nadziemnych budowli do dziś owianych mgłą tajemnicy, co do ich przeznaczenia. Budowa kompleksu „Riese” była realizowana siłami pracowników przymusowych i jeńców wojennych.

Dzisiaj w Sztolniach Walimskich zobaczymy trzy równoległe sztolnie i system łączących je wyrobisk komorowych, wykutych w skałach wschodniego zbocza wzniesienia Ostra, między Walimiem a miejscowością Rzecznka. Długość udostępnionych turystom tuneli wynosi około 450 m.

Aleja Niepodległości
- Promenada Uzdrawiskowa

Jedną z historycznych części dawnego traktu spacerowego uzdrowiska w Jedlinie-Zdroju była aleja lip drobnolistnych tzw. *Bismarck Allee* - współcześnie Aleja Niepodległości czy też Promenada Uzdrawiskowa. Obecnie jest jednym z piękniejszych miejsc nadających się do spacerów i wypoczynku. Łączy ulicę Piastowską i Plac Zdrojowy. Najbardziej charakterystycznym obiektem jest Kapliczka Najświętszej Marii Panny, wybudowana w 1874 r. z lawy wulkanicznej pochodzącej z Wezuwiusza. Podczas spaceru uwagę zwracają również wspaniałe okazy prawie stuletnich drzew, wśród których dominują lipy. Docierając do Placu Zdrojowego, możemy zobaczyć jeden z pięciu gminnych żywych pomników przyrody - a mianowicie 7-metrowy **cis pospolity**, który rośnie tuż przed budynkiem **Domu Zdrojowego**.

Kapliczka Najświętszej Marii Panny

Plac Zdrojowy

Na Placu Zdrojowym, stanowiącym niegdyś centrum życia rozwijającego się kurortu uzdrowskiego, znajduje się **rzeźba** założycielki uzdrowiska **Charlotty von Seher-Thoss**. Została wykonana przez światowej klasy artystę Roberta Sobocińskiego.

Źródła w Jedlinie-Zdroju znane były już od XVI w., jednakże dopiero po 30-letniej wojnie zainteresowano się tymi leczniczymi wodami w miejscowości, która do tej pory znana była jedynie jako ośrodek tkactwa chałupniczego. W XVII w. ówczesny właściciel gruntu ze źródłem wykonał jego pierwsze ujęcie, a następnie zbudował altanę. Kolejno miejsce rozwijało się i tak powstała pierwsza gospoda dla kuracjuszy. W 1723 r. wieś oficjalnie stała się uzdrowiskiem. Wówczas to żona barona von Sehera-Thossa - Charlotta - nabyła łąkę ze źródłem. Od jej imienia powstała nazwa źródła i całego uzdrowiska: Bad Charlottenbrunn. Stąd też w pijalni wód znajdujących się w centrum placu do dziś podawana jest lecznicza woda mineralna: „Charlotta”.

Pomnik założycielki uzdrowiska Charlotty

Pijalnia Wód Mineralnych Charlotta

*Kościół z wieżą widokową
przy ul. Jana Pawła II*

Zabytkowy kościół należy obecnie do parafii katolickiej. Jest jedną z najciekawszych i najbardziej charakterystycznych budowli miasta. Jej wysoka, 45-metrowa wieża, wyraźnie dominująca nad miastem, jest udostępniona do zwiedzania. Kościół wzniesiono w latach 1860–1863. Przez wiele lat był nieużytkowany i ulegał dewastacji. Nowy rozdział jego historii rozpoczął się 12 lipca 2001 r. Wtedy to świątynia przekazana została jako darowizna przez Kościół Ewangelicko-Augsburski Rzeczypospolitej Polskiej, Parafii Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Trójcy w Jedlinie-Zdroju.

Zabytkowy most powstał w 1904 r. na linii łączącej Świdnicę z Jedliną-Zdrój, jako jeden z licznych obiektów kolejowych wybudowanych w dolinie rzeki Bystrzycy. Ze względu na zastosowaną konstrukcję, stanowi wyjątkowy przykład architektury inżynierskiej, której myśl sięga połowy XIX w. Obecnie ze względu na stan zachowania obiekt stanowi wyjątkowe dzieło nie tylko w skali Dolnego Śląska, ale należy do nielicznych zachowanych tego typu zabytków w Europie.

*Zabytkowy most kolejowy,
ul. Świdnicka*

Kościół przy ul. Kłodzkiej
w Kamieńsku

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny to rzymskokatolicki kościół filialny należący do parafii Trójcy Świętej w Jedlinie-Zdroju w dzielnicy Kamieńsk. Jest to świątynia wzniesiona w latach 1935-1938 na urokliwym wzgórzu, według projektu wałbrzyskiego architekta Alfonsa Weigera. Wyposażony jest bardzo skromnie, ale funkcjonalnie. Największą ozdobą wnętrza jest monumentalne płótno w pięknych ramach wiszące na ścianie za ołtarzem. Przedstawia Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny w otoczeniu aniołów. Kościół znajduje się na trasie Active Jedlina przeznaczonej dla rowerzystów, pieszych turystów i miłośników *nordic walking*.

Zespół pałacowy w Jedlinie

Pierwsze wzmianki o Pałacu w Jedlinie, wówczas Tannhausen, pochodzą z XIII w., gdy jego właścicielem był książę jaworsko-świdnicki Bolko I Surowy. Ostatnim prywatnym właścicielem pałacu był Gustaw Boehm. Obiekt został wybudowany na początku XVII w. jako barowy dwór.

Przebudowany w drugiej połowie XVIII w. W latach 1944-1945 w pałacu mieściła się dyrekcja i komendantura budowy podziemnego miasta w Górach Sowich (projekt Riese). Pojawienie się w Jedlinie Organizacji Todt (1942-1945) wskazywało, że było to centrum przedsięwzięcia, które pozostawiło po sobie system podziemnych budowli o niewiadomym przeznaczeniu. Po wojnie pałac został przekazany PGR-owi. W 2004 r. kupił go osoba prywatna. Od tego czasu pałac jest systematycznie remontowany i udostępniany zwiedzającym.

Przy ul. Zamkowej mieści się również Browar Jedlinka oraz Hotel Jedlinka. W obydwu obiektach znajdują się restauracje, w których można zasmakować znakomitej kuchni.

*Wieża widokowa
na Borowej*

Jedlina-Zdrój jest jedyną uzdrowiskową miejscowością na terenie Partnerstwa Sowiogórskiego. Leży w Górach Czarnych między pasmami Gór Wałbrzyskich i Gór Sowich.

Z trzech stron otaczają ją zalesione stoki wzgórz: Rzepiska, Mniszego Lasu, Kobieli Leśniaka i najwyższej z nich Borowej (853 m n.p.m.). Usytuowanie tych terenów wykorzystano w celu stworzenia parków, alei spacerowych i polan, które stanowią doskonałe miejsca do wypoczynku. Podążając wytyczonymi ścieżkami, możemy natknąć się na zabytki i pomniki przyrody, zatrzymać się na punktach i platformach widokowych.

Wieża widokowa na Borowej (853 m n.p.m.) wybudowana została na najwyższym szczycie Gór Wałbrzyskich zaliczanych do Korony Sudetów i Korony Sudetów Polskich. Jest jedną z piękniejszych wież widokowych na Dolnym Śląsku. Rozciąga się z niej widok na Góry Sowie, masyw Ślęży, a panorama sięga po Karkonosze. Przy dobrej pogodzie z wieży można zobaczyć Wielką Sowę, Śnieżkę a nawet wrocławski Sky Tower.

*Punkt widokowy
na Jałowcu*

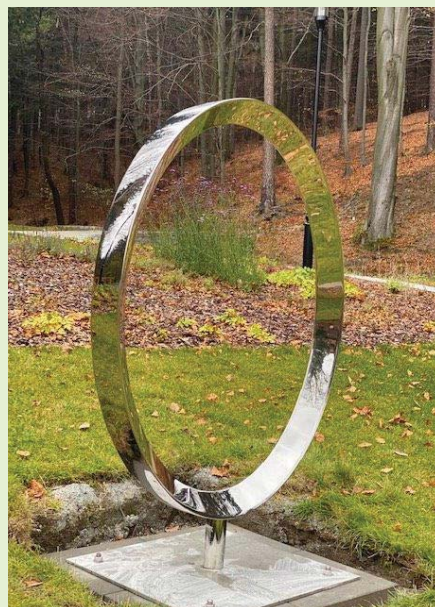
Na położonym 751 m n.p.m. szczycie góry Jałowiec znajduje się platforma widokowa, z której można podziwiać piękną panoramę Gór Wałbrzyskich i Gór Sowich. Na szczycie znajduje się miejsce wypoczynku w postaci drewnianego stołu i ław. Platforma widokowa dostępna jest przez cały rok.

Widok z Jałowca

Fontanna multimedialna

Park Zdrojowy

Park Zdrojowy jest miejscem do relaksu i wypoczynku. Jednocześnie jest miejscem, w którym zachwycić się można rzeźbami w formie brył geometrycznych, fontanną multimedialną oraz różnorodną roślinnością. Przepięknie wybrukowane ścieżki parkowo-leśne prowadzą przez las bukowy w kierunku Polany Słonecznej i Polany Oddechowej. To miejsce, gdzie można wypocząć i zażyć sylwoterapii czyli przytulić się do licznych drzew i pooddychać świeżym, leśnym powietrzem.

Obelisk i pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego

Skwer Wolności

Fontanna Trzy Filary Demokracji

Na Skwerze Wolności przed Urzędem Miasta przy ul. Piastowskiej znajduje się obelisk z najważniejszymi dla historii Polski datami, pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego i fontanna Trzy Filary Demokracji.

Widok na Gomólnik Mały,
Jeleniec i Rogowiec.
Fot. M. Adamczyk

Kolejnym miejscem wartym uwagi zarówno pod kątem walorów przyrodniczych, jak i historycznych jest góra **Rogowiec**. Dawniej u jej podnóży wiódł trakt handlowy zwany Wysoką Górą. Dla jego ochrony z inicjatywy księcia świdnickiego Bolka I, pod koniec XIII w. zbudowano zamek o tej samej nazwie. W XV w. zamek stanowił siedzibę rycerzy-rozbójników.

Wyjątkowo malownicze położenie sprawia, że ze szczytu można podziwiać panoramę Gór Sowich, Wałbrzyskich i Kamiennych, jak również Karkonoszy z majestatycznie górującą nad nimi Śnieżką - w końcu był to najwyższy położony zamek w Polsce (870 m n.p.m.).

Z ruin zamku warto przejść przez przełęcz południową, gdyż nieopodal znajduje się kolejna nietuzinkowa góra z przepięknym widokiem, na której już niedługo dla turystów będzie czekała platforma widokowa. Mowa jest oczywiście o Gomólniku Małym (807 m n.p.m.). Z jego szczytu w pogodne dni można podziwiać piękną panoramę nie tylko na gminę Głuszycza i Góry Wałbrzyskie czy Góry Sowie, ale również na oddaloną o 60-70 km Ślężę i Wrocław. Ponadto dla zaprawionych turystów ciekawą propozycją jest wejście na jego szczyt przez Muflonową Perć.

Ruiny zamku Rogowiec. Fot. A. Danel

Gomólnik Mały - Muflonowa Perć. Fot. M. Adamczyk

Gomólnik Mały. Fot. A. Danel

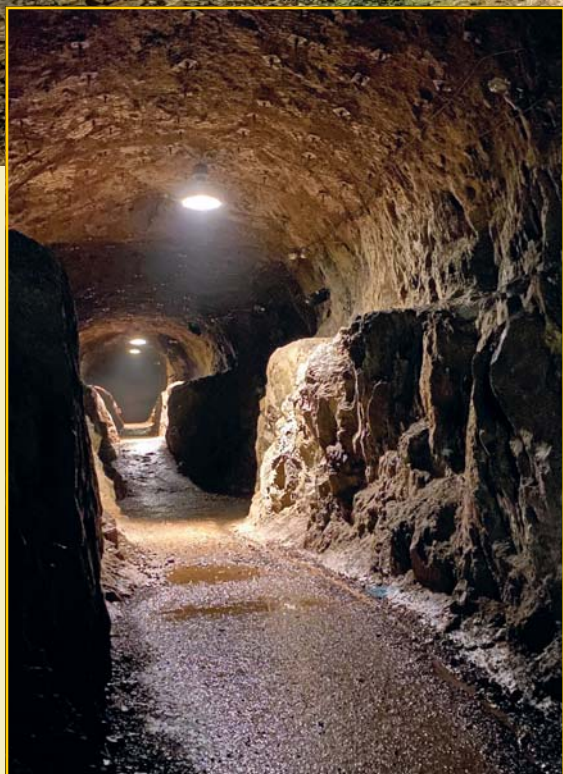
Widok z Gomólnika Małego. Fot. M. Adamczyk

„Kamyki” w Górach Suchych, to potoczna nazwa starego Kamieniołomu Melafiru, w którym prace zostały zakończone w latach 70. XX w. W trakcie funkcjonowania wydobyty urobek transportowano za pomocą kolejki linowej w dół w pobliże dzisiejszej stacji kolejowej Głuszycza Górna. Tam też znajdowała się kruszarnia, której betonowy szkielet „straszy” po dziś dzień. To właśnie za sprawą pozyskiwania surowca powstało wyrobisko wgrzyzające się w zbocza niemal bliźniaczych gór Ostoja (753 m n.p.m.) i Raróg (750 m n.p.m.).

Sztuczne zagłębienie w terenie wypełniła woda, z której wyrastają kilkudziesięciometrowe skalne ściany. Od czasu zaprzestania wydobywania, sporą część kamieniołomu z powrotem przejęła we władanie natura, która wypuściła tyle zieleni, ile tylko było możliwe. Tutejszy zbiornik wodny częściowo przypomina górskie jezioro, które najatrakcyjniej wygląda z góry. Warto więc spacerować się wzdłuż jego brzegu pnąc się ku górze ścieżką, która doprowadzi nas do punktu widokowego. Tam, poza bajecznie wyglądającym lustrem wody można podziwiać panoramę na Góry Sowie.

Podziemne Miasto Osówka

Głuszycza kryje wiele tajemnic związanych z historią, czego dowodem jest Podziemne Miasto Osówka – jeden z najciekawszych kompleksów wybudowanych w czasie II wojny światowej w Górach Sowich, wchodzący w skład projektu pod kryptonimem „Riese”. Na turystów czekają podziemne korytarze, wyrobiska, hale i bunkry, liczne pamiątki, artefakty, ekspozycje oraz nowoczesna multimedialna trasa turystyczna. W centrum recepcyjno-restauracyjnym kompleksu można odpocząć i smacznie zjeść. Poza tym nowo otwarta **ścieżka przyrodniczo-historyczna Szlakiem Riese „Kompleks Soboń”** prowadzona od ul. Leśnej odkryje przed pasjonatami historii wiele tajemnic związanych z projektem „Riese” i przy okazji ukaże bogactwo sowiogórskiej fauny i flory.

*Trójpański kamień.
Fot. G. Czepil*

Trójpański kamień został ustawiony w 1732 r. na zboczach Leszczyńca w Górach Kamiennych, na styku granic Śląska, Hrabstwa Kłodzkiego i dóbr klasztoru Benedyktynów z Broumowa. W tym czasie ziemie te w całości należały do Cesarstwa Austriackiego. Jest to trójgromiasty słup z piaskowca z wrytymi herbami i inicjałami władców tych ziem. Na kamieniu znajdują się inicjały trzech władców MGVB (MAX GRAFF VON HOCHBERG) - pan na Książu, JBVS (JOSEF BARON VON STILFRIED) - władca Hrabstwa Kłodzkiego, OAB (OTMAR ABBAS BRAUNENSIS) - opat klasztoru w Broumowie. Do Kamienia można dotrzeć od przejścia granicznego Głuszyca Górna - Janowiczki kierując się w lewo (na wschód).

*Dolina Pięciu Stawów.
Fot. M. Adamczyk*

W gminie Głuszyca wzdłuż duktów leśnych w Dolinie Marcowej znajduje się kompleks ułożonych kaskadowo stawów, które dawniej były zapasowymi zbiornikami wodnymi dla pobliskich zakładów przemysłowych. Obecnie na ich byłych terenach znajduje się część urządzeń hydrologicznych. Powstaje tam również Muzeum Inżynierii i Techniki Motoryzacyjnej (ul. Leśna). Dolina Pięciu Stawów to dziś ulubione miejsce do wędkowania i wypoczynku na tle pięknej przyrody, gdyż dwa ostatnie stawy znajdują się na terenie Parku Krajobrazowego Gór Sowich.

Zabytkowe kościoły
gminy Głuszycza

Fot. M. Adamczyk

Ciekawą propozycją dla części turystów są obiekty sakralne.

Kościół NMP Królowej Polski w Głuszycy

Kościół parafialny z 1741 r., wzniesiony jako świątynia ewangelicka. Na początku XIX w. gruntownie przebudowany na styl klasycystyczny – dobudowano wieżę i portyk. Ponownie przebudowany w drugiej połowie XIX w., w 2019 r. udostępniono dla zwiedzających wieżę kościoła (ul. Grunwaldzka 92, 58-340 Głuszycza).

Kościół Wniebowzięcia NMP w Głuszycy Górnej

Pochodzi z początku XVI w., obiekt został zniszczony w czasie wojny trzydziestoletniej. Odbudowano go około 1650 r., a w 1880 przebudowano. Budowla jednonawowa z masywną wieżą w stylu neogotyckim. W środku znajdują się barokowy obraz przedstawiający wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny z XVIII w. i droga krzyżowa z XIX w. (ul. Kłodzka 54, 58-340 Głuszycza Górna).

Fot. W. Jaranowski

Kościół Matki Bożej Śnieżnej w Sierpnicy

Pochodzący z XVI w. drewniany kościół w Sierpnicy został powiększony w 1785 r. o murowaną wieżę. Z zewnątrz na uwagę zasługują podcienia, zwane też sobotami.

Służyły jako schronienie dla pielgrzymów przybywających na odpust.

Wnętrze salowe, prostokątne.

Udało się zachować część gotyckich rzeźb drewnianych z XV w. i barokową ambonę, chrzcielnicę oraz prospekt organowy z końca XVII w.

(ul. Świerkowa 38, 58-340 Sierpnica).

Kościół NMP Panny w Grzmiącej

Wzniesiony pod koniec XVI w. drewniany kościół na kamiennej podmurówce z dachem krytym gontem.

Przy północnej części kościoła przylega wieża, a od wschodu niewielka zakrystia.

W wyposażeniu znajdują się dwie ławy datowane na około 1620 r., ambona oraz kamienna chrzcielnica

z początku XVII w. i ołtarz z XVIII w.

(ul. Wiejska 35, 58-340 Grzmiąca).

Fot. A. Danel

Rezydencje Kauffmanów - jednej z rodzin, która miała ogromne zasługi dla rozwoju społeczno-kulturalnego i gospodarczego gminy Głuszycy

Pałac fabrykanta. Fot. W. Jaranowski

W samym centrum miasta przy ul. Grunwaldzkiej w Parku Jordanowskim znajduje się piętrowy pałacyk zbudowany w 1894 r. Rezydencja została ufundowana przez Salomona Kauffmanna, najstarszego syna Meyera Kauffmanna. Od 1853 r. zarządzał zakładami przekazanymi przez ojca. Od 1955 r. obiekt wpisany jest do rejestru zabytków. Na przestrzeni lat budynek ten pełnił różne funkcje. Mieścił się tam między innymi zakładowy dom kultury ZPB „Piast” i pałac ślubów. Obecnie opiekę nad budynkiem sprawuje prywatny właściciel.

Rezydencja została ufundowana przez Meyera Kauffmanna (ur. 1779 r., zm. 1871 r.), kupca tekstylnego, a z czasem właściciela warsztatów i fabryk. Budynek został ukończony w 1862 r. Willę otaczał park. Po II wojnie światowej w budynku urządzono szkołę włókienniczą, w obiekcie do 2016 r. funkcjonował Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych. W 2019 r. gmina Głuszycza wyremontowała willę, a następnie jej otoczenie, aby w 2022 do budynku przenieść Urząd Miejski.

*Rezydencja Roberta Kauffmanna.
Fot. W. Jaranowski*

*Zamek Kauffmana, (Willa Scheff „Zameczek”).
Fot. M. Adamczyk*

Rezydencja została wzniesiona w drugiej połowie XIX w. przez Roberta Kauffmanna, również syna Meyera. Pod koniec XIX w. właścicielką rezydencji została Martha Scheff (z domu Kauffmann). Przez jakiś czas wraz z mężem i córkami zamieszkiwała w Głuszycy, by następnie przenieść się do Berlina.

W 1975 r. w budynku umieszczono siedzibę Biblioteki Centralnej w Głuszycy z oddziałem dziecięcym. Biblioteka w tym miejscu działała do 2001 r., po czym przeniesiono ją do budynku przy ul. Grunwaldzkiej 26, gdzie działa do dziś.

PRZYRODA

Zanokcice

Zanočka serpentynowa
(łac. *Asplenium adulterinum* Milde).
Fot. gory-sowie.org

Zanočka skalna
(łac. *Asplenium trichomanes*).
Fot. gory-sowie.org

Zanočka serpentynowa to gatunek paproci z rodziny zanočkowatych. Jest to najrzadsza zanočka we florze Polski. Roślina trwała o wysokości do 25 cm. Na terenie naszego kraju od 2004 r. roślina objęta jest ścisłą ochroną gatunkową. Rośnie prawie wyłącznie na skałach serpentynitowych, porasta szczeliny skalne. Gatunek występuje przede wszystkim na Dolnym Śląsku, głównie na Przedgórzu Sudeckim, w masywie Ślęży i w Górach Sowich. W Kamionkach w okolicy Siedmiu Sówek rośnie około 30% krajowej populacji zanočnicy serpentynowej. Zanočka serpentynowa jest utrwalonym mieszkańcem **zanočnicy skalnej** i zanočnicy ciemnej, która wydaje zdolne do kiełkowania zarodniki, stając się tym samym odrębnym gatunkiem.

Zanočka skalna rośnie w małych kępkach i również preferuje podłoża skalne i strome zbocza. Ten gatunek dorasta do 30 cm wysokości. Zarodkuje od lipca do września. Dobrze znosi bardzo niskie temperatury, a także suszę. Ma zimotrwałe liście tworzące małe kępki.

Czosnek niedźwiedzi - gatunek rośliny z rodziny amarylkowatych. Występuje jako dziko rosnąca roślina w runie wilgotnych lasów liściastych, często tworzy rozległe łany. W Polsce występuje na południu, rzadziej na północy, głównie w Sudetach i Karpatach. Porasta tereny na wysokościach między 300 a 700 m n.p.m. Od 2004 r. roślina objęta jest częściową ochroną gatunkową.

Czosnek niedźwiedzi występował w diecie społeczności łowiecko-zbierackich. Obecnie wykorzystywany w ziołolecznictwie. Roślina ma podobne właściwości lecznicze jak czosnek pospolity. Przypisuje się mu silne działanie bakteriobójcze, obniżające ciśnienie krwi, zapobieganie nowotworom złośliwym, a także pobudzanie wydzielania soku żołądkowego i żółci.

Naparstnica purpurowa to jedna z najbardziej trujących roślin w Polsce, a jednocześnie mająca właściwości lecznicze. Zawiera saponiny, śluzę i glikozydy o działaniu nasercowym. Najsilniej działającym z nich jest digitoksyna, stosowana w leczeniu nerwicy i chorób serca. Nie należy jej jednak stosować bez konsultacji z lekarzem. Często nazywana jest królową Gór Sowich. Ta okazała roślina dorasta do 150 cm, jej łodyga jest owłosiona, podobnie jak spodnia strona liści. Kwiaty są duże – jasnopurpurowe zebrane w szczytowe grono. Owocem naparstnicy jest jajowata torebka z licznymi, małymi nasionami. Kwitnącą naparstnicę podziwiać możemy w czerwcu i lipcu.

Długość ciała osobników dorosłych wynosi 5-9 cm. Skóra nie jest bardzo chropowata, brodawki są nieliczne. Na grzbiecie występują zielone plamy różnej wielkości i różnego kształtu na jasnym tle (w okresie godowym białym u samic, a szarozielonkawym u samców). Między plamami występują jaskrawo czerwone kropki, szczególnie na bokach ciała; strona brzuszna jest jasna. Samce mają pojedynczy, dość duży worek rezonatorowy i w okresie godowym odzywają się bardzo przyjemnym trelem, nieco podobnym do trelu ptaków (przyrównywane do kanarka).

Ropucha zielona jest pod ścisłą ochroną. W gminie Pieszycy spotkać ją można w okolicy Bratoszowa.

Ropucha zielona

Muflon

Najbardziej charakterystycznym ssakiem kopytnym Gór Sowich jest muflon, przedstawiciel dzikich owiec, od których wywodzi się owca domowa. Sowiogórskie muflony tworzą obecnie największą populację tego gatunku na Dolnym Śląsku. Gatunek ten został sprowadzony (1902 r.) w Góry Sowie przez hrabiego von Seidlitz-Sandretzky'ego ze Słowacji. Obecnie populacja muflonów szacowana jest na ponad 600 sztuk, jednak ich liczebność stale się zmniejsza w związku z powrotem wilków.

Samce charakteryzują się dużymi, zawiniętymi porożami (ślimy, muszle), które stale rosną u nasady i wyginają się w kształt półksiężyca, u starszych osobników tworząc zamknięte koło. Umaszczenie sierści muflona jest ceglastobrązowe, na grzbiecie ciemniejsze.

Nocek duży to jeden z dwudziestu sześciu gatunków nietoperzy będących pod ochroną. Niemal wszystkie można spotkać na terenie Gór Sowich. Znaczenie i wagę obecności nietoperzy podkreśla fakt powołania dla ich zachowania specjalnego obszaru Natura 2000 nazwanego Ostoją Nietoperzy Gór Sowich.

To jednak nocek duży zasługuje na szczególną uwagę. Ze strychu kamienicy w Rościszowie znana jest jedna z największych w Polsce kolonii tego gatunku. Nocek duży to jeden z największych nietoperzy krajowych. Żeruje w lasach, łowiąc owady z powierzchni ziemi, np. chrząszcze. Zimuje w kryjówkach podziemnych, przeważnie w ich najcieplejszych i najbardziej zacisznych zakamarkach. Nierzadko hibernuje w grupach. Latem samice zakładają stanowiska rozrodcze na poddaszach budynków.

Arnika górską, kupalnik górski
(łac. *Arnica montana*)

Rzadka bylina kłęczowa z rodziny astrowatych o omszonej łodydze, dorasta do 60 cm wysokości, kwiaty o złotożółtej barwie, okres kwitnienia to czerwiec. Występuje na górskich i przyleśnych łąkach, torfowiskach, zrębach i brzegach lasów. W Polsce rośnie dość rzadko. Gatunek ten wykorzystywany jest w ziołolecznictwie i kosmetyce. Jest to roślina trująca, objęta na stanowiskach naturalnych ścisłą ochroną.

*Bocian czarny,
gwarowo hajstra*

To największy ptak żyjący w sudeckich lasach - osiąga 80-90 cm długości i dwukrotnie większą rozpiętość skrzydeł. Na nasze tereny przylatuje na przełomie marca i kwietnia. Preferuje dzikie ostępy, nie przepada za sąsiedztwem ludzi. Żywi się głównie rybami. Gniazda zakłada w starych drzewostanach na bukach, świerkach czy modrzewiach.

Derkacz zwyczajny

Ptak z rodziny chruścieli, trudny do zobaczenia ze względu na bardzo skryty tryb życia. Swoje gniazda wije wśród wysokich traw. Łatwo go jednak usłyszeć, zwłaszcza na wiosnę z uwagi na charakterystyczny terkoczący głos. Uwielbia podmokłe, niżowe tereny i górskie łąki.

Gatunek wieloletniej rośliny bezłodygowej z rodziny astrowatych. Lubi nasłonecznione zbocza. Jego rozeta może mieć średnicę do 40 cm, a kwiaty w formie koszyczka do 15 cm. Podlega częściowej ochronie.

Swoją nazwę zawdzięcza dawnym wierzeniom. Jedną z legend głosi, że dziewięciśń kryje w sobie dziewięć mocy, które przekazują człowiekowi dziewięć sił, a siły te są dziewięć razy potężniejsze niż moce pochodzące od innych roślin. Kto napotkał na swojej drodze dziewięciśń, miał żyć w zdrowiu przez długie lata. Wysuszony kwiat, który dawniej symbolizował słońce, wieszano w charakterze ozdób wewnątrz domów. Ponadto ma właściwości lecznicze.

*Dziewięciśń bezłodygowy (łac. *Carlina acaulis*)*

W Sudetach to dość częsty gatunek dużego i dystyngowanego ssaka kopytnego z rodziny jeleniowatych. Bytuje głównie w lasach liściastych lub mieszanych, jednak ze względu na poroże unika bardzo gęstej roślinności. Żeruje głównie nocą na śródleśnych łąkach i polanach, jest bardzo płochliwy. Wczesną jesienią mają miejsce gody jeleni, tzw. rykowisko, gdzie byki nawołują i walczą o samice (łanie). Bardzo łatwo odróżnić samicę od samca, ponieważ łania jelenia jest pozbawiona charakterystycznego dla byka poroża.

Krogulec zwyczajny,
jastrząb wróblarz

Ten mały wojowniczy drapieżca zamieszkuje gęste drągowiny świerkowe. Czasami poluje przy zabudowaniach czy w ogrodach. Zimą często spotykany przy karmnikach, gdzie łowi drobne ptaki (np. wróble, sikory). Sporadycznie poluje również na małe gryzonie. Z wyglądu przypomina jastrzębia, ale jest od niego mniejszy.

Lilia złotogłów
(łac. *Lilium martagon*)

Bylina z rodziny liliowatych, występuje w lasach liściastych, u nas na ruinach Zamku Rogowiec w Górach Kamiennych (najwyżej położonego w Polsce). Roślina o pięknych, wonnych kwiatach barwy brudnoróżowoczerwonej, zachwyca delikatnością i dostojnością, jest przysmakiem jeleni. Uznawana za jedną z najpiękniejszych we florze polskiej. Gatunek chroniony.

*Lis rudy,
lis pospolity*

Najpospolitszy drapieżnik w naszym kraju i zarazem największy z rodzaju lisów. Jego futro ma charakterystyczne pomarańczoworude umaszczenie, natomiast spód ciała, czyli brzuch wraz z podbródkiem są białe. Całość dopełnia puszysty ogon z białą końcówką. Lisy znane są z inteligencji i sprytu, na pewno jednak nie z chytryści. Żyją w stadach i opiekują się sobą wzajemnie podczas opieki nad potomstwem, dzielą się pożywieniem. Dopiero dorosłe, dojrzałe osobniki odchodzą i szukają swojego własnego rewiru. Polują na drobną zwierzynę: gryzonie, ptaki oraz żywią się dużymi owadami.

Mały motyl dzienny o ubarwieniu ciemnoniebieskim z czarnymi krawędziami i czarnymi plamkami o łukowatym kształcie. Pojawia się w lipcu-sierpniu. Związany z krwiściągiem lekarskim - rośliną żywicielską, na którym żerują gąsienice, następnie schodzą na ziemię i adoptowane przez mrówki żywią się ich larwami. Dorosły motyl żywi się na kwiatach krwiściągu, rzadko na sierpiku barwierskim. Jest to gatunek rzadki i podlega ścisłej ochronie.

Modraszek
(łac. *Nausitous*)

Muchołówka mała

Najmniejsza i najrzadsza z muchołówek, podobna do rudzika. Przylatuje do nas w maju i cieszy nas bardzo ciekawym śpiewem aż do końca lata. Najczęściej rozbrzmiewa w sudeckich starych lasach bukowych. Znana w Sudetach z kilku miejsc stałego występowania.

Zimorodek zwyczajny,
zimorodek

To jeden z najbarwniejszych ptaków - wprost zjawiskowy w naszym krajobrazie. Przepiękny niebieskawozielony, turkusowo-błękitny grzbiet i ogon, brzuch i pierś rdzawobrązowe, nogi pomarańczowe, a gardło białe - niebywały zestaw kolorów wyróżniający go z otoczenia pozwala go szybko spoznać. Zimorodek jest jednak szybki, bystry i czujny. W sylwetce dominuje mocny dziób, a nogi i ogon są wyjątkowo krótkie. Poluje na drobne ryby. Jego gniazdo najczęściej usytuowane jest w stromym urwisku lub w norcie wykopanej w skarpie na brzegu rzeki.

Orzechówka,
orzechówka zwyczajna

Ptak z rodziny krukowatych nieco mniejszy od sójki, o ciemnym ubarwieniu z jasnymi plamkami w kształcie kropelek. Ewidentnie smakosz orzechów, który nadwyżki pokarmu zakopuje w ściółce leśnej. Ma doskonałą pamięć i potrafi odnaleźć schowane orzechy czy nasiona limby nawet pod śniegiem. Podobnie jak inne wyjątkowe zwierzęta i rośliny w naszym regionie podlega ścisłej ochronie.

Paź królowej

Największy Polski motyl dzienny, rozpiętość skrzydeł - do 10 cm. Skrzydła mają kolor żółty lub kremowy z czarnym wzorem oraz rdzawymi i niebieskimi plamkami na ich końcu, tzw. ogonki. Gąsienice żerują na dzikiej marchwi i rzadkim przewiercieniu sierpowatym. Gatunek chroniony.

Pełnik europejski (łac. *Trollius europaeus*)

Wieloletnia, trująca roślina z rodziny jaskrowatych o dużych kulistych kwiatach w kolorze żółtym, dorasta do wysokości 70 cm, gustuje w wilgotnych łąkach, kwitnie w maju i czerwcu tworząc skupiska. Nazywany jest czasem różą kłodzką. Roślina chroniona.

Pliszka lubi środowiska wodne - rzeki, potoki w górach, gdzie żeruje, zbierając owady. Jest piękną ozdobą tego środowiska, wyróżniając się w nim swoimi kolorami. W szczelinach skalnych lub budkach buduje swoje niewielkie gniazda, może mieć kilka lęgów w roku.

*Pluszczyk zwyczajny,
pluszczyk*

Ptaka mocno związanego ze środowiskiem wodnym w górach, poszukującego owadów potrafi nurkować w lodowatej wodzie nawet zimą. Gatunek osiadły dopóki woda całkowicie nie zamrznie. Gniazdo buduje w szczelinach skalnych lub w specjalnych budkach lęgowych.

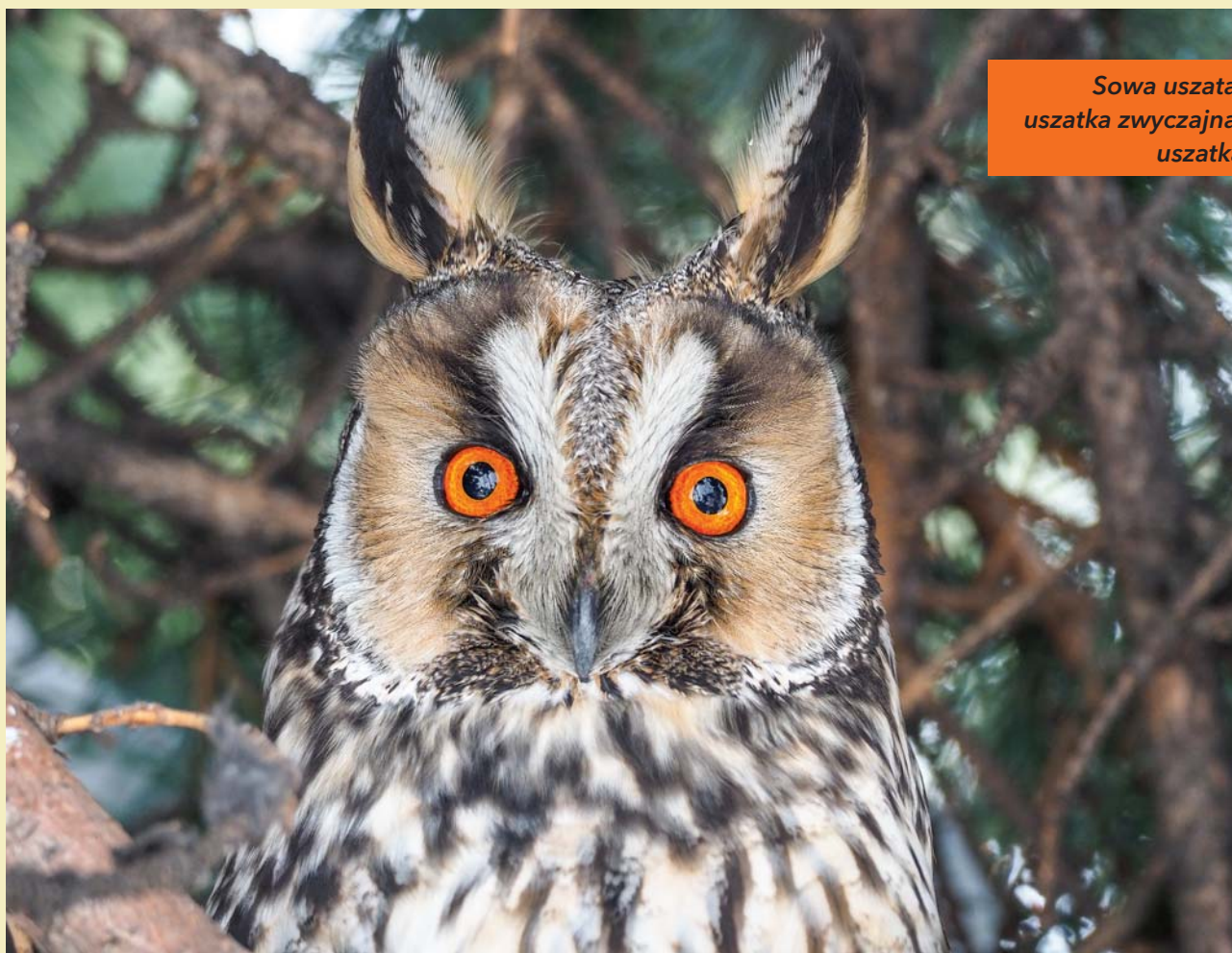
*Salamandra plamista,
jaszczur plamisty,
jaszczur ognisty*

To nasz największy płaz ogoniasty, dorasta do 20 cm. Ma charakterystyczny wygląd - czarne połyskliwe ubarwienie z żółtymi nieregularnymi plamami. Ma gruczoły jadowe podrażniające błony śluzowe, które odstrasza drapieżniki, lecz dla ludzi są niegroźne. Żywi się dżdżownicami, mięczakami, owadami. Gatunek chroniony.

Sarna jest typowym ssakiem kopytnym z rodziny jeleniowatych, charakteryzującym nasze górsko-nizinne środowisko. Zazwyczaj dostrzegamy je jak żywią się roślinami zielonymi na skraju lasów, polach i łąkach, a nawet w ogrodach i sadach na przedmieściach. Sarny tworzą niewielkie stada zwane rudlami, zazwyczaj przewodzą nimi doświadczone samice zwane kozami. Jak odróżnić samca sarny (koźła)? Mają one poroże zwane parostkami, którego długość sięga 25-30 cm. Najbardziej urokliwe są oczywiście młode koźlątka.

*Sowa uszata,
uszatka zwyczajna,
uszatka*

Nieduża sowa, mniejsza i smuklejsza od puszczyka, z dużymi uszami z pęków piór i pomarańczowymi oczami. Jest nocnym drapieżcą bardzo sprawnie poruszającym się pośród gałęzi, żywiącym się głównie gryzoniami, które lokalizuje przede wszystkim słuchem. Uszatki same nie budują gniazd, przejmują je od wron czy srok i tam składają jaja. Głośne pohukiwanie i wręcz akrobatyczne loty, którym często towarzyszy „klaskanie” skrzydłami oznacza, że zaczął się okres lęgowy. Samiec udowadnia samicy, że jest silnym i godnym kandydatem na opiekuna gniazda, gdy pojawią się w nim pisklęta.

Sóweczka zwyczajna,
sóweczka

Najmniejsza europejska
sowa wielkości szpaka
o żółtych oczach,
w Sudetach dość liczna
w świerkowych starych lasach.
Mimo swoich rozmiarów
to dynamiczny leśny myśliwy,
poluje za dnia głównie na ptaki
i gryzonie.

Storczyk męski
(łac. *Orchis mascula*)

Średniej wielkości bylina o kwiatach w kolorze od blad różowego do ciemnofioletowego. Rzadki i piękny storczyk nie znosi nawożenia. Rozmnaża się głównie przez nasiona. Znany z kilku miejsc w Sudetach. Podlega całkowitej ochronie.

Znajdziemy go na murawach górskich, na słonecznych łąkach, bliźniaczyskach (niska murawa z panującą gęstokępkową trawą), zaroślach i na obrzeżach lasów.

Śnieżycy wiosenna
(łac. *Leucojum vernum*)

Trująca, długowieczna bylina z rodziny amarylkowatych o białych kwiatach. Jest bardzo cenna z uwagi na fakt, że kwitnie już na przełomie lutego i marca. Jako kwiat miododajny jest ulubienicą i jedną z pierwszych żywicieli pszczoł. Rośnie łąkowo tworząc gęste i rozległe dywany kwiatowe w wilgotnych lasach, dorasta do 30 cm wysokości. Gatunek chroniony.

Tojad dzióbaty, tojad pstry
(łac. *Aconitum variegatum*)

Rzadka roślina z rodziny jaskrowatych, choć w Polsce jest to najpospolitszy tojad, którego stanowiska są rozprzestrzenione w wielu jej rejonach w tym w Sudetach. Jest silnie trująca, stąd zwyczajowo była nazywana mordownikiem czy wilczym ziele. Ma fioletowo-granatowe, niebieskofioletowe, rzadziej białawe lub pstre kwiaty, dorasta średnio do 100 cm. Pięknie kwitnie od czerwca do września. W środowisku naturalnym można go spotkać w pobliżu potoków. Zapyłany jest przez trzmiele. Gatunek, jako roślina zagrożona, znajduje się pod ścisłą ochroną.

Dzik euroazjatycki to pospolity leśny ssak o krępej budowie ciała, który jest przodkiem dobrze nam znanej świni domowej. Żyje w grupach rodzinnych (samiec to odyniec, samica locha, a młode to warchlaki) i jest wszystkożerny. Ze względu na gabaryty, jakie osiąga dorosły osobnik oraz jego aktywność związaną z żerowaniem - bywa dość kłopotliwy. Miejscem żeru dzików są najczęściej pola uprawne położone blisko lasu, które są niszczone, powodując tym samym ogromne straty w plonach. Na całe szczęście uwielbiają również żołądźcie, orzechy buczynowe, rośliny bulwiaste, nie gardzą dżdżownicami, gryzoniami, owadami i korzeniami roślin. Jednym z przysmaków są również grzyby. Największą aktywność wykazuje wieczorem i nocą, w dzień odpoczywają w swoich kryjówkach i zażywają kąpieli błotnych.

Wiewiórka pospolita

Wiewiórka pospolita to licznie występujący gryzoń z rodziny wiewiórkowatych. Niemal każdy potrafi rozpoznać to sympatyczne zwierzę o spiczastych uszach i puszystym ogonie. Występuje w dwóch odmianach barwnych: rudej i czarnej. Wiewiórki czarne częściej spotykane są w górach. Żywią się nasionami i orzechami, sięgają również po owoce, owady i ptasie jaja, a niekiedy nawet pisklęta. Grzyby to również ich przysmak, suszą je na gałęziach drzew.

Wilk szary, wilk

Wilki szare żyją w stadach. Grupy te są rodziną składającą się z pary rodzicielskiej, młodych i ewentualnie części wilków z poprzedniego miotu. Okoliczna wataha liczy u nas od pięciu do ośmiu osobników. Poruszają się na obszarze około 150 km kwadratowych. W ciągu dnia pokonują bardzo duże odległości, nawet po kilkadziesiąt kilometrów. Za dnia trudno je zobaczyć, bowiem najbardziej aktywne są nocą. Jako silne drapieżniki żywią się upolowanymi zwierzętami: muflonami, sarnami, jeleniami, dzikami, jak również ptakami. Wilki nie stanowią zagrożenia dla ludzi, najczęściej są płochliwe i unikają z nimi kontaktu. Jednak, podobnie jak każde dzikie zwierzęta, mogą zachować się nieobliczalnie, jeśli są chore, zranione i wystraszone, a szczególnie wówczas, gdy zostaną oswojone - dokarmiane i przyzwyczajane do pobytu blisko siedzib ludzkich.

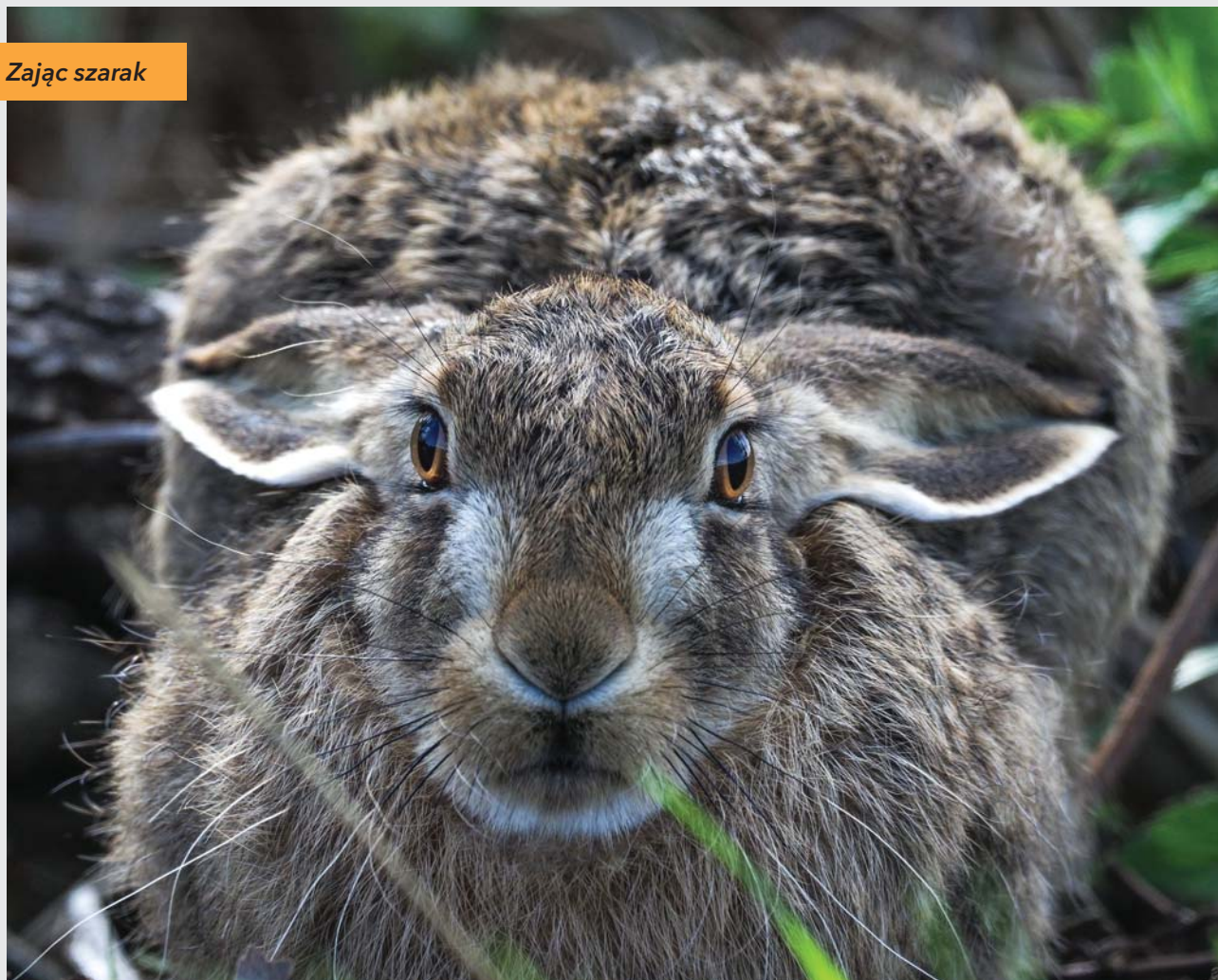

*Włochatka zwyczajna,
włochatka, sowa włochata*

Włochatka to rzadki gatunek niewielkiej sowy, większy od sóweczki, ma żółte oczy i charakterystyczne dla niej białe uniesione brwi i gęste upierzenie. Jest ptakiem drapieżnym polującym nocą. Preferuje stare bukowe lasy z dziuplami po dzięciole czarnym, choć czasem korzysta z tych naturalnych. Odzywa się wiosną rytmicznym pohukiwaniem (pu pu pu), co oznacza okres godowy. Jak każda mądra sowa unika swoich naturalnych wrogów, zasiedlając tereny, na których występują rzadziej.

Zając szarak

Dawniej liczniejszy, obecnie rzadki wspomagany osobnikami z hodowli przedstawiciel ssaków z rodziny zającowatych, roślinożerca. Rzadko pije wodę - najczęściej korzysta z pojawiającej się porannej rosy, aby zaspokoić swe pragnienie. Największa aktywność zający przypada na poranki i godziny wieczorne. Ma doskonały słuch i wzrok. Potrafi szybko biegać, osiągając prędkość do 80 km/h. Zazwyczaj zajmuje zagłębienia w terenie na polach rolnych, nie korzysta z nor w odróżnieniu od jego krewnego królika.

**PARTNERSTWO
SOWIOGÓRSKIE**

www.partnerstwo-sowiogorskie.pl